

MŰHELY

KÖHLER KITTI –
POLGÁR PÉTER

A késő bronzkori urnamezős
kultúra Sopron és Pereszteg
közelében feltárt temetkezései

A lelőhelyek bemutatása

Cikkünk a késő bronzkori urnamezős kultúra két olyan temetkezési formáját mutatja be, melyek közül az egyik a korszakra jellemző hamvasztásos urnasír, a másik viszont ekkor jóval ritkábbnak tekinthető jelenség: nem csupán az elhunyt elhelyezésének jellege, hanem annak helyszínválasztása miatt is. Csontvázas temetkezés ugyanis az urnamezős kultúra időszakában jellemzően csak elvétve fordul elő, településen belül történő jelentkezését pedig a kutatás¹ általában valamilyen különleges – általában nem azonosítható – eseményhez köti.

A két temetkezési jelenség lelőköriülményeinek bemutatását részletes antropológiai elemzéssel együtt adjuk közre. A lelőhelyek komplex feldolgozását azonban azok összetettsége miatt itt nem tekintjük célunknak.

Kutatástörténet

A 84-es számú út Sopronba keletről beérkező szakaszának, illetve már a városba bevezető Győri út északi, lankásan emelkedő oldalában kelet-nyugati irányban hosszan elterülő, nagykiterjedésű régészeti lelőhely megismerésére, illetve első kutatására 1991–1994 folyamán kerülhetett sor (1. ábra). A Gabrieli Gabriella, Gömöri János és Németh Gabriella vezetésével az elkerülő út építését megelőzően lezajlott feltárások a késő bronzkori urnamezős kultúra, a kelta időszak, valamint a korai Árpád-kor településeinek részletei mellett egy római kori villagazdaság jelenségeit, valamint az urnamezős kultúra temetőjének nyolc hamvasztásos urnasírját eredményezték.² Az ekkor még bizonytalan kiterjedésű Potzmann-dűlő lelőhely nagyfelületű feltárására 2007–2008-ban adódott lehetőség, amikor az azóta már felépült bevásárlóközpontok és szakáruházak helyén az újkőkor, rézkor, vaskor szórványosabb települési objektumai, illetve a római kori

---

¹Lásd összefoglalóan: E. Plesl: Die Frage der urnenfelderzeitlichen Körpergräber. In: K.-F. Rittershofer (Hrsg.), Sonderbestattungen in der Bronzezeit im östlichen Mitteleuropa. Internationale Archäologie 37 (1997), 88–93. A jelenség hasonló, de esetünkénél jóval intenzívebb előfordulását figyelték meg például az ásatók Zamárdi, 65101. sz. elkerülő út/89. lelőhelyen (Gallina Zsolt – Hornok Péter – Somogyi Krisztina: Előzetes jelentés a Zamárdit elkerülő 65101. sz. út Zamárdi 89, 58/a, 58/b, 56. lelőhelyeinek feltárásáról. Somogyi Múzeumok Közleményei A 2007 (2006)/17, 153–156.

²Gabrieli Gabriella – Gömöri János, Régészeti Füzetek I/47 (1996) 42–43.; Gömöri János, Régészeti Füzetek I/48 (1997) 25.

villagazdasághoz tartozó néhány jelenség és kövezett utak részletei mellett elsősorban az urnamezős kultúra intenzív megtelepedési nyomait sikerült dokumentálnunk.³

Pereszteg keleti határában, az ott épülő lakópark területén ugyancsak egy nagyterjedésű régészeti lelőhely helyezkedik el, melynek határai azonban egyelőre pontosan nem azonosíthatóak. Észak felé ugyanis átnyúlik a jelenleg is szántóművelés alatt álló földekre, keletről nagy valószínűséggel a Csörgető-patak határolja, nyugat felé pedig a korábbi beépítettség jelent akadályt. Terepbejárást követően 2003-ban zajlott a területen régészeti feltárás Gömöri János vezetésével, ekkor a bronzkor és az Árpád-kor időszakára datálható településjelenségeket figyelt meg az ásató.⁴ A lakópark építéséhez kapcsolódóan azóta számos újabb megfigyelésre nyílt lehetőségünk, így rögzíthettük az újkőkor, a rézkor és a római kor települési objektumait, illetve az alábbiakban elemzésre kerülő késő bronzkori temető urnasíriját.⁵

1. ábra. Sopron, Potzmann-dűlő II. és Pereszteg, Keleti lakóterület lelőhelyek elhelyezkedése

³ Polgár Péter, Soproni Múzeum Régészeti Adattára (a továbbiakban: SM Rég. Ad.) 1151, 1188; Uő, Régészeti kutatások Magyarországon 2008 (2009), 271–272.

⁴ Gömöri János, SM Rég. Ad. 872.

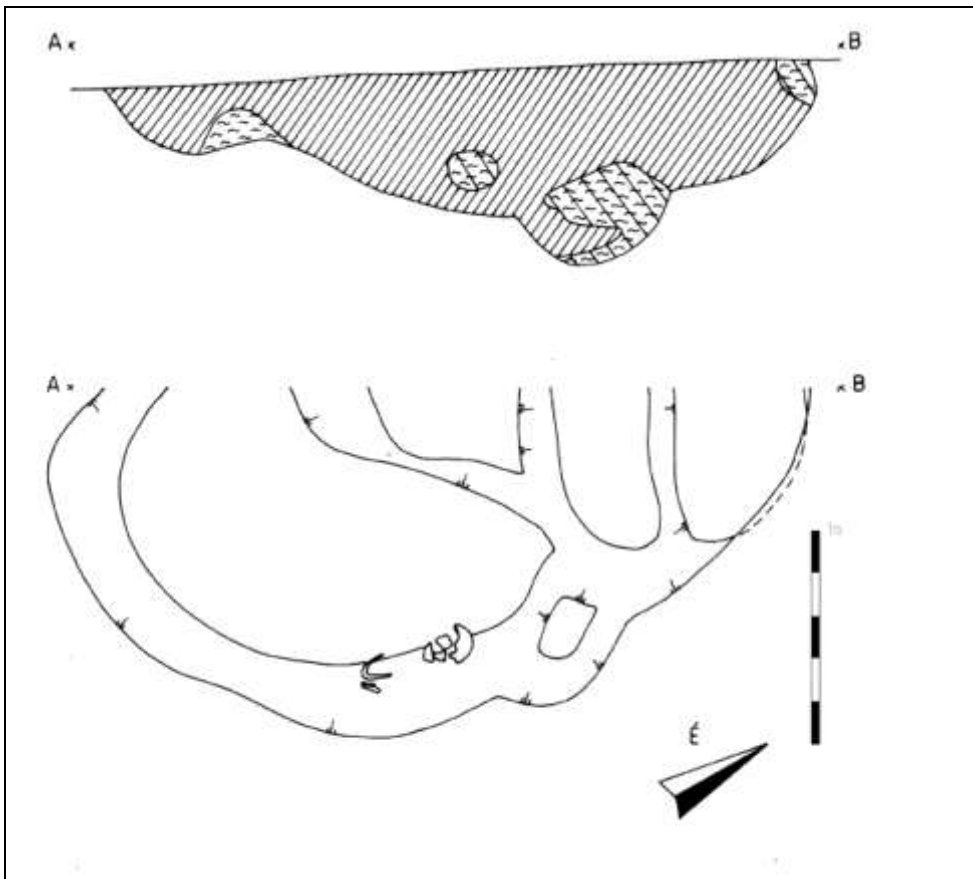
⁵ Polgár Péter, Régészeti kutatások Magyarországon 2009 (2010), 306–307.

A jelenségek leírása⁶

Sopron, Potzmann-dűlő II.

372. sz. objektum (2. ábra): Nagyobb méretű, szabálytalan formájú, több beásásból álló gödör. Keleti oldala padkás kialakítású, az emberi vázcsontok, illetve felettük a koponya a padkán helyezkedtek el. A csontok elrendeződése arra utalhat, hogy az elhunyt erősen zsugorított helyzetben került a gödörbe, ugyanakkor azt sem zárhatjuk ki, hogy már másodlagos elhelyezésről van szó. Az objektumban három betöltődési réteget sikerült elkülönítenünk: 1. Kevert sötétbarna humuszos 2. Kevert sárgásbarna humuszos agyag 3. Kevert sárgásbarna agyag. Leletanyaga állatcsonttal és a késő bronzkori urnamezős kultúra időszakára keltezhető, kevésbé jellegzetes kerámiatöredékekkel egészült még ki.

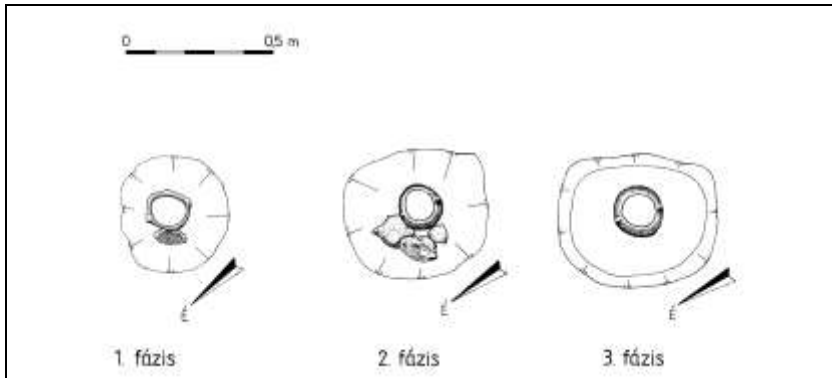

2. ábra. Sopron, Potzmann-dűlő II, 372. sz. objektum metszet- és felszínrajza

⁶ A rajzokat Baranya Tamás és Göbolyós Mihály készítették. Munkájukat ezúton is köszönöm.

Pereszteg, K-i lakóterület

1. sz. objektum (3. ábra): A Csörgető-patak nyugati partjának enyhén emelkedő oldalában szakfelügyelet ellátása során jelentkezett urnasír. A kapcsolódó építési telek alapos átvizsgálását két tényező is megkönnyítette: egyrészt a terepviszonyokból adódóan a természetes erózió csupán mintegy 5–10 cm vastagságú termőtalajt hagyott itt meg, másrészt pedig a beépítendő területől a humuszréteget nagyrészt el is távolították. Sajnos a kedvező feltételek ellenére sem fedeztünk fel további temetkezési helyeket, így elképzelhető, hogy egy kevés sírból álló, erősen szórt szerkezetű késő bronzkori temető található a lelőhelyen.

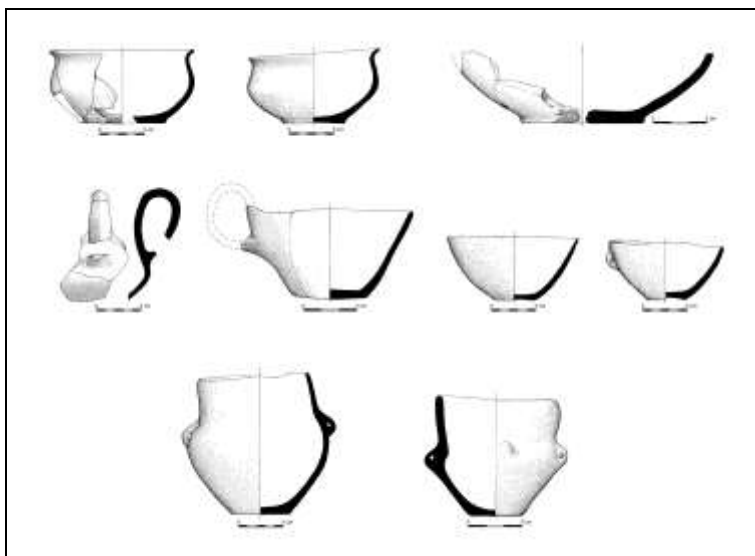
3. ábra. Pereszteg, Keleti lakóterület, 1. sz. objektum bontási fázisai

A hamvakat tartalmazó urnát és a mellé helyezett 8 db. különböző típusú edényt mintegy 20 cm mélységben ásták be a temetési szertartás során. Az urnát egy szájával lefelé fordított, valószínűleg tálként meghatározható talpkorongos edény fedte, amely úgy tűnik, hogy már a rítus során is erősen töredékes állapotban lehetett, illetve eredeti helyzetéből részben el is mozdult. A többi sírkerámia az urna északnyugati oldalán csoportosult, szorosan egymás mellett. A hat csészén kívül még egy, az urna miniatűr másának tekinthető pohár alkotta az együttest. Az általánosnak tekinthető sírkerámiát formailag a késő bronzkori urnamezős kultúra idősebb fázisára datálhatjuk (4. ábra).⁷

- 2009.3.1.: Kettőskónikus testű, enyhén profilált vállrészű, hengeres nyakú urna. Pereme hangsúlytalan, függőleges. A vállrész egymással szembeni két oldalán egy-egy kis szalagfűl helyezkedik el. Szemcsés soványítású, viszonylag gyengén kiégett, enyhén deformálódott testű. Felülete simított, fényezett, fekete-barnás színű. Peremátm.: 13,6 cm; Hasátm.: 15,3 cm; Talpátm.: 6,2 cm; M: 16 cm.

⁷ A tárgyak restaurálását Harasztovics Veronika (Soproni Múzeum) végezte el, akinek szeretnék köszönetet mondani munkájáért.

- 2009.3.2.: Kissé nyomott hasú, kihajló peremű nagyobb méretű csésze. Deformálódott, felülete nagyrészt simított – fényezett. Kis talpkorongon áll. Szemcsés soványítású, fekete-barna színű. Peremátm: 14,1 cm; Hasátm: 14,3 cm; Talpátm.: 7,0 cm; M: 8,6 cm.
- 2009.3.3.: Ívelten kónikus testű csésze. Felülete simított, fényezett, külső felülete barna, belső barna-fekete színű. Peremátm: 15,6 cm; Talpátm.: 4,8 cm; M: 7,3 cm.
- 2009.3.4.: Ívelten kónikus testű csésze. Aszimmetrikus testű. A perem alatt egy kis függőlegesen elhelyezett bütyökfüllel. Szemcsés soványítású, foltos vörös-szürkés színű. Peremátm: 13,2 cm; Talpátm.: 4,5 cm; M: 6,5 cm.
- 2009.3.5.: Kónikus testű kis csésze, a perem fölé felhúzott szalagfül csonkjával az oldalfalon és a helyével a peremen. Simított, fényezett felületű, külső felülete fekete-barna, belső barna-vörös-feketés színű. Peremátm: 9,6 cm; Talpátm.: 4,5 cm; M: 5,2 cm.
- 2009.3.6.: A síregyüttes urnájának miniatűr változata, a vállon szemben egy-egy kis fülecskével, illetve egy-egy kis felfelé álló hegyes bütyökkel. Az egyik bütyök hiányzik. Deformálódott. Halványvörös színű. Peremátm: 7,15 cm; Talpátm: 3,1 cm; M: 6,7 cm.
- 2009.3.7.: Nagyobb méretű hasas, kihajló peremű csésze, a perem fölé húzott, vállra ülő, háromszög átmetszetű szalagfüllel. Felülete simított, fényezett. Külső felülete vörös, belső fekete foltos vörös színű. Átm: 7,3 cm.
- 2009.3.8.: Nagyobb méretű, hasas, kihajló peremű csésze, alacsony talpkoronggal. Felülete simított, fényezett. Vörös színű. Átm: 11,2 cm; M: 7,8 cm.
- 2009.3.9.: Erősen hasasodó oldalfalú, talpkorongos töredék. Szemcsés soványítású, külső felülete vöröses-feketés, belső fekete-barnás színű. Átm: 6,6 cm; Legn. aljátm: 5,2 cm.

4. ábra. Pereszteg, Keleti lakóterület, 1. sz. objektum urnasírjának leletegyüttese

Antropológiai elemzés

Bevezetés

A következőkben a két lelőhelyről származó temetkezés embertani anyagának vizsgálati eredményeit mutatjuk be. Előjáróban röviden kitérnénk a kalcinált maradványok feldolgozásának nehézségeire. A hamvasztásos temetkezések során előkerült emberi maradványok vizsgálata során a belőlük nyerhető információk a csontvázás temetkezések szolgáltatta embertani leletekhez viszonyítva igen-igen csekélyek. Számos alkalommal a rendelkezésünkre álló kalcinált csonttöredékek még az alapvető demográfiai adatok (nem és elhalálozási életkor) meghatározását sem teszik lehetővé. A nehezen kinyerhető, kevés információtartalommal bíró hamvasztásos leletek esetében éppen ezért alapvető fontosságú minden apró részlet megfigyelése (szín, nagyság, mennyiség, repedezettség, a lehető legtöbb csontmaradvány anatómiai képletek szerinti meghatározása stb.), melyek optimális esetben alapvető antropológiai adatok szolgáltatásán túl a hamvasztás folyamatával, az égetést követően a hamvak máglyáról történő begyűjtésével, összességében a temetési szertartással kapcsolatban szolgálhatnak hasznos információval.

Korábban az ilyen rítussal eltemetett egyének maradványait igen sok esetben nem szedték fel, vagy nem őrizték meg, napjainkban azonban szerencsére már a feltárások során törekednek a hamvasztott temetkezések mind precízebb dokumentálására, szórt hamvasztás esetén az egyes fellelhető töredékek helyének pontos meghatározására, majd felszedésére. Urnás temetkezések esetében is egyre inkább terjed a hamvaknak az edényből rétegenként történő kiemelése és azoknak

elkülönítetten történő vizsgálata.⁸ Ennek segítségével nyílhat ugyanis csak lehetőségünk az égetés módjának a kiderítésére, vagy annak megállapítására, hogy a hamvak urnába helyezésekor a szertartást végzők törekedtek-e az elhamvasztott egyén (esetleg egyének) maradványainak anatómiai rendnek megfelelő edénybe helyezésére. Kideríthető továbbá akár az is, hogy a holttestet a helyszínen égették-e el vagy valahol máshol. Mindezen információk nagy része azonban csak abban az esetben válaszolható meg, ha a feltárás során és azt követően a fenti eljárással vizsgáljuk az előkerült leleteket. A peresztegi urnás temetkezés esetében a hamvakat az urnából rétegenként bontották ki, mosták el és így embertani feldolgozásuk során is külön egységként tudtuk elemezni a maradványokat.

A két lelőhelyről származó embertani anyag közepes megtartású. Mindkét temetkezés esetében a biológiai életkor becslése során a fogak fejlettségi fokát⁹ és kibúvási rendjét,¹⁰ valamint a végtagsontok hosszára kidolgozott módszert¹¹ vettük figyelembe. A hamvasztásos temetkezések csontanyagának vizsgálata kiegészült Chochol, Nemeskéri és Harsányi, Wahl, Thompson, Asmussen és Ubelaker munkáinak felhasználásával.¹²

A leletek a vizsgálatokat követően a Soproni Múzeumba kerültek megőrzésre.

Eredmények

Sopron, Potzmann-dűlő II. (ALPHA Park), 372. obj. – csontvázas temetkezés: Infans II. korú (9–10 éves) gyermek

A koponyából a homlok-, a fal- és a nyakszirtecsont részei, a bal oldali halántékcsontról, a felső állcsont és az állkapocs, valamint mindkét oldali járomcsont viszonylag jó állapotban megőrződött. A vázcsontok esetében a hosszúcsontok, a medencéből mindkét oldali csípőlapát, a keresztcsont felső része, bordák, továbbá 3 ágyéki és 2 háti csigolya őrződött meg. Az elhalálzási életkort a hosszúcsontok mérete, valamint a fogak kibúvása és fejlettsége alapján becsültük meg.

---

⁸ Erre igen jó példa Hajdu T.: A bronzkori Dunántúli mészbetétes edények népe kultúrájának bonyhádi temetője feltárása és az embertani leletek vizsgálata során alkalmazott módszerek c. tanulmánya. Wosinszky Mór Múzeum Közleményei, 2010, megjelenés alatt.

⁹ J. Schour, M. Massler: The development of the human dentition. Journal of the American Dental Association 28 (1941), 1153–1160.

¹⁰ D. H. Ubelaker: Human Skeletal Remains. Excavation, Analysis, Interpretation. 3rd edition, Taraxacum, Washington, 1989.

¹¹ M. Stloukal, H. Hanáková: Die Länge der Längsknochen altslawischer Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen. Homo 29 (1978), 53–69.

¹² J. Chochol: Analyse menschlicher Brandreste aus den Lausitzer Gräberfeldern in Usti nad Labem-Strečkov II. und in Žirovice, Bezirk Cheb. In: Plesl, E. (ed.): Lužička kultura v severo-západních Čechách. Praha, 1961, 273–293.; Nemeskéri, J., Harsányi, L.: A hamvasztott csontvázletelek vizsgálatának kérdései. – Questions of the examination of cremated bone-finds. Anthropológiai Közlemények 12 (1968), 99–116.; J. Wahl, Leichenbranduntersuchungen. Ein Überblick über die Bearbeitungs- und Aussagemöglichkeiten von Brandgräbern. Prähistorische Zeitschrift 57 (1982), 11–25.; T. J. U., Thompson: Recent advances in the study of burned bone and their implications for forensic anthropology. Forensic Science International 146 (2004), 203–205.; B. Asmussen, Intentional or incidental thermal modification? Analysing site occupation via burned bone. Journal of Archaeological Science 36(2) (2009) 528–536.; D. H. Ubelaker, The forensic evaluation of burned skeletal remains: A synthesis. Forensic Science International, 183(1-3) (2009), 1–5.

Anatómiai variáció: A lambdavarrat jobb oldalán ca. 1 × 1 cm nagyságú önálló csont (*ossa wormiana*) figyelhető meg. Fogazat: A megőrződött 9 maradó- és 8 tejfogon szuvasodás nem fordult elő. Patológia: A csontokon kóros elváltozás nem figyelhető meg.

Pereszteg K-i Lakópark, 1. obj. – urnás, hamvasztott temetkezés – Infans I. korú (4–5 éves) gyermek

A kalcinált maradványok eltávolítása az urnából rétegenként történt, embertani vizsgálatuk során ezeket külön egységként kezeltük és írtuk le. Az urna betöltése 6 rétegben lett kibontva. A vizsgálatok célja ezzel egyrészt az volt, hogy megállapítsuk, egy vagy több egyén maradványai, egyszerre, vagy esetleg külön-külön kerültek-e az urnába, továbbá, hogy kiderítsük, az elhamvasztott egyén (esetleg egyének) megmaradt töredékei anatómiai rendben (koponya, törzs, végtagok), vagy összekeveredve kerültek-e az égetést követően az edénybe.

Rétegenkénti leírás:

1. réteg – 1/a kerámiatöredék alatt

3 darab nem azonosítható, mikrofragmentált töredék. Súly: 0,3 gramm.

2. réteg – az urna betöltésének 0-2 cm közötti rétege

1 db nem azonosítható, a postcranialis vázhoz tartozó mesofragmentált töredék. Súly: 0,3 gramm.

3. réteg – az urna betöltésének -3 cm körüli rétege

16 darab, nem azonosítható, mikro- és mesofragmentált töredék. Súly: 0,6 gramm.

4. réteg – az urna betöltésének 3-6 cm közötti rétege

Ca. 60-80 darab mikro- és mesofragmentált töredék. Súly: 16,6 gramm.

Anatómiai képletek szerinti rendezés:

- Koponyacsontok: Mintegy 10 darab agykoponyához tartozó töredék és egy alsó tej őrlőfog;
- Postcranialis maradványok: hosszúcsont diaphysisek;
- Nem beazonosítható töredékek.

5. réteg – Az urna betöltésének 6-9 cm közötti rétege

Ca. 100-150 darab mikro- és mesofragmentált töredék. Súly: 83,6 gramm.

Anatómiai képletek szerinti rendezés:

- Koponyacsontok: homlok-, fal-, halánték- és nyakszirtcsont töredékek, bal oldali csecsnyúlvány (*processus mastoideus*), mindkét oldali szemüreg felső részlete (*margo supraorbitalis régió*), jobb oldali felső állcsont töredék egy maradó szemfoggal, állkapocs töredéke tej őrlőfoggal (49,2 gramm);
- Hosszúcsont diaphysisek (nem beazonosíthatók) (12,6 gramm);
- Bordák (2,7 gramm);
- Sarokcsont, ugrócsont (jobb oldali mindkettő) (3,1 gramm);
- Nem meghatározható postcranialis maradványok (16,0 gramm).

A rétegből előkerült maradványok alapján az életkort a fogak kibúvási rendje

és fejlettsége alapján becsültük meg: 4-5 éves gyermek.

Kóros elváltozás: Cribra orbitalia (bal oldali orbitatető esetében, a jobb oldali töredékesség miatt nem vizsgálható).

6. réteg – Az urna aljáról származó, -9 cm körüli réteg

Ca. 150-200 darab mikro- és mesofragmentált töredék. Súly: 105,9 gramm.

Anatómiai képletek szerinti rendezés:

- Koponyacsontok: nyakszirtecsont töredéke, mindkét oldali halántékcsontról a sziklacsontról (os temporale - pars petrosa), bal oldali felső állcsont töredéke (maradó szemfoggal és tej őrlőfoggal) (37,6 gramm);
- Hosszúcsont diaphysis- és epiphysis töredékek (beazonosítható: singcsont, combcsont és sípcsont maradványokkal) (41,1 gramm);
- Bordák (1,0 gramm);
- Ugrócsont (bal oldali) (1,3 gramm);
- Nem meghatározható postcranialis vázelemek (24,9 gramm).

A rétegből előkerült maradványok alapján a becsült életkort a maradó felső szemfog fejlettsége alapján becsültük meg: 4-5 éves gyermek.

A hamvasztott temetkezésből feltárt maradványok embertani vizsgálati eredményeinek összegzése

A peresztegi urnából a hamvak rétegenkénti, elkülönített vizsgálata alapján megállapítható, hogy az egyetlen egyén, egy Infans I. korú (4-5 éves) gyermek maradványait tartalmazza. Mindez az alsó (4., 5., 6.) rétegekben talált, azonos életkorra utaló fogmaradványok (megőrződött tej alsó és felső őrlőfogak, valamint mindkét oldali maradó felső szemfog) alapján egyértelmű. Szintén egy személyre utalnak az 5. és a 6. rétegben talált jobb és bal oldali lábtöcsont (ugró- és sarokcsont) maradványok.

A csontok nagysága döntően 0,5 cm-nél kisebb (hypermikrofragmentált), illetve 0,5 és 1 cm között (mikrofragmentált) variál. A temetkezés összesen ca. 300-350 darab töredéket tartalmaz, a hamvak összsúlya 207,3 gramm.

A töredékeken megfigyelhető ívelt, transzverzális repedések alapján feltételezzük, hogy a test máglyára helyezéskor még lágyszövet fedte a csontokat, azaz a hamvasztás nem sokkal a halál beállta után történhetett.

Az urnába mind a koponyából, mind a postcranialis maradványokból helyeztek el darabokat. Arányaiban azonban több a koponyához tartozó töredék. A postcranialis maradványok között döntően hosszúcsont diaphysis töredékek fordultak elő, mely mellett bordák és lábtöcsontok voltak beazonosíthatók. A felismerhető töredékek között egyáltalán nem találtunk medencéhez vagy csigolyához tartozó vázelemeket. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szertartást végzők nem törekedtek az elhamvasztott gyermek maradványainak minél teljesebb összegyűjtésére a máglyáról.

A vizsgált egyén különböző testrészei az urnából összekeveredve kerültek elő, ami megint csak arra utal, hogy az égetést követően a maradványokat a máglyáról

nem szisztematikusan, hanem szelektíven gyűjtették be, melyből fakadóan nem ügyeltek arra sem, hogy a test egyes részei meghatározott (anatómiai) sorrendbe kerüljenek az edénybe.

A megmaradt töredékek kiégetettsége majdnem teljesen tökéletes (krétaszertű). A koponya és a váz különböző elemei között a kiégetettségben nincs jelentősebb különbség. A krétaszertű szín alapján feltételezhető, hogy a máglya hőfoka viszonylag magas lehetett és az égetés során igyekeztek a gyermek minél tökéletesebb, hosszú időn keresztül történő elhamvasztására.

A humán kalcinált vázelemek között sem égett, sem égetetlen állatcsontot nem találtunk.

Kóros elváltozásként a bal oldali szemüregben megfigyelhető elváltozás, az ún. *cribra orbitalia* fordult elő, melyet a corticalis réteg elvékonyodása és porozitás megjelenése mutat. A kórkép kialakulásában a vérképzőrendszer megbetegedései játszzák a vezető szerepet, de előfordulhat fertőzés, rossz táplálkozás, éhezés stb. következtében is.

Összegzés

A fentiekben a késő bronzkori urnamezős kultúra két lelőhelyéről származó (egy csontvázas és egy hamvasztásos) temetkezésének antropológiai vizsgálati eredményeit közöltük. A leletek vizsgálatából a sírok kis száma, egyik esetben a hamvasztás, továbbá mindkét esetre vonatkozóan az életkori adatok (gyermek-temetkezésekről lévén szó) miatt az egykori urnamezős népességre vonatkozó messzemenő következtetések nem vonhatók le.

A kultúra nevét nagy sírszámú temetőiről, sírmezőiről és túlsúlyban lévő hamvasztásos temetkezési rítusáról kapta; igaz, csontvázas temetkezései is ismertek (nagy kiterjedésű telepein előfordulnak gödörbe dobott, korhasztásos rítusú, akár több egyén maradványait is tartalmazó, ún. áldozati objektumai). A művelődés kialakulását, etnikai és kulturális alapjait részben a halomsíros kultúra továbbfejlődésével, részben újabb népcsoportok beáramlásával magyarázza a kutatás. A halotthamvasztás dominanciája miatt az urnamezős népesség embertani arculatát, hordozóinak fizikai megjelenését alig-alig ismerjük, továbbá a klasszikus antropológia módszereivel nincs lehetőségünk megválaszolni a továbbélés, a területre történő beáramlás, vagy az esetleges keveredés kérdését.

A kultúrának számos temetője, lelőhelye ismert, embertanilag ezek közül az alábbiak feldolgozása történt meg: Farkasgyepű-Pöröserdő (1 egyén),¹³ Németbánya-Felsőerdei dűlő (11 egyén),¹⁴ Ordacsehi-Kécsimező (2 egyén),¹⁵

¹³ Zs. K. Zoffmann: Anthropological Data of the Transdanubian Prehistoric Populations in the Neolithic, the Copper, the Bronze and the Iron Ages. Savaria 24 (1998–1999), 33–49.

¹⁴ K. Zoffmann Zs., cit. Ilon G.: A késő halomsíros – kora urnamezős kultúra temetője és tell-települése Németbánya határában. – Däs Gräberfeld und Tell der Späthügelgräber-Frühurnenfelderkultur in der Gemarkung Németbánya. A Pápai Múzeum Évkönyve 6 (1996), 89–208.

¹⁵ Zs. K. Zoffmann: Anthropological Data of the Transdanubian Prehistoric Populations in the Neolithic, the Copper, the Bronze and the Iron Ages. Savaria 24 (1998–1999), 33–49.

Ugod-Katonavágás (7 egyén).¹⁶ Alapadatok nélküli demográfiai tanulmány ismert a közel 200 síros neszmélyi temetőről (Nemeskéri 1961).¹⁷ Újabban feldolgozott Vörs-Papkert B (4 egyén),¹⁸ Nagykanizsa-Palin, Szociális Otthon (24 egyén),¹⁹ Zalakomár-Alsó-csalit (54 egyén),²⁰ Maglód 1. lelőhely (38 egyén).²¹ Két nagy monográfia keretein belül kerültek közlésre a Szombathely-zanati (64 egyén),²² és a békásmegyeri temető (324 egyén) hamvasztott maradványainak embertani vizsgálati eredményei.²³

A nagyobb sírszámú lelőhelyek feldolgozásával a kultúra népességének demográfiai jellemzői nagy vonalakban már felvázolhatóak. A Szombathely-zanati lelőhelynél kiemelendő a gyermekek vártnak megfelelő, magas előfordulási aránya (közel 40%).²⁴ Ugyanez mondható el a zalakomári (42,6%)²⁵ és a maglódi (44,1%) szériáról.²⁶ Ezzel szemben a legnagyobb sírszámú békásmegyeri anyagban arányuk már jóval a várható értékek alatt marad (17%).²⁷ Utóbbi ellenére úgy véljük, megállapítható, hogy az urnamezős kultúra népe a gyermekkorú tagjait is a felnőttekkel azonos temetési szertartás szerint hamvasztotta el, majd helyezte végső nyugalomra a közösség számára kijelölt temetkezési helyeken (kivételt képez ez alól jelenleg Békásmegyer, ahol nem

---

¹⁶ K. Zoffmann Zs., cit. Mithay S., Beszámoló az Ugod-Katonavágási későbronzkori ásatásokról. – Bericht über die spätbronzezeitlichen Ausgrabungen in Ugod-Katonavágás. Acta Musei Papensis. A Pápai Múzeum Évkönyve 1 (1988), 7–17.

¹⁷ J. Nemeskéri: Probleme der paläobiologischen Rekonstruktion der früheisenzeitlichen Population von Neszmély. Acta Arch Hung 13 (1961), 83–87.

¹⁸ S. Boulund, G. Depierre, Sz. Honti, J. Roger, S. Rottier: Ein Brandgrab mit vier Leichenbrandbehältern von Vörs-Papkert B, Ungarn. Typologische und paläoanthropologische Untersuchungen. In: M. Lochner (Hrsg.) Die Urnenfelderkultur in Österreich – Standort und Ausblick. Wien, 2003, 81–82.

¹⁹ Tóth G.: Embertani adatok Zala megye őskorához. – Anthropologische Daten zu der Urzeit des Regierungsbezirks Zala. In: Ilon, G. (ed.): Óskoros Kutatók VI. Összejövetelének konferenciakötete - Nyersanyagok és kereskedelem. Kőszeg, 2009. március 19–21. (Proceedings of the 6th Meeting for the Researchers of Prehistory. Raw materials and trade. Kőszeg, 19–21 March, 2009. Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat, Budapest és Vas megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 2009, 427–431.

²⁰ Tóth G.: Zalakomár (Alsó-Csalit) bronzkori temetőjének embertani anyaga (Urnamezős kultúra). A NYME Savaria Egyetemi Központ Tudományos Közleményei XVII. Természettudományok 12 (2010) 157–163.

²¹ Hajdu T., Kővári I.: A késő-bronzkori Urnamezős kultúra Maglódon feltárt hamvasztásos rítusú temetőjének embertani vizsgálata. – Anthropological examination of the cremated remains from the cemetery of Urnfield Culture (Late Bronze Age) excavated at Maglód. In: Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 2010, megjelenés alatt.

²² Ilon, G., Tóth, G.: A Szombathely-zanati a késő bronzkor-kora vaskor átmenetének idejére keltezhető temetkezések és embertani feldolgozásuk. Savaria, A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 29 (2005), 131–145. Tóth G.: A temető embertani anyaga és feldolgozása. – The anthropological material and evaluation of the cemetery. In: Ilon G., Szombathely-Zanat késő urnamezős korú temetője és a lelőhely más ős- és középkori emlékei. – The Late Urnfield period cemetery from Szombathely-Zanat supplemented by an assessment prehistoric and Medieval settlement features. MNM – Nemzeti Örökségvédelmi Központ, 2011, 187–196.

²³ B. Heußner, Anthropologische Untersuchung des Gräberfelds von Békásmegyer. In: R. Kalicz-Schreiber: Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyer. Budapest, 2010, 299–307.

²⁴ Tóth G., 2011, 187–196.

²⁵ Tóth G., 2010, 157–163.

²⁶ Hajdu – Kővári, 2010, megjelenés alatt

²⁷ B. Heußner, 2010, 299–307.

zárható ki, hogy az égetés okozta adatvesztés miatt ilyen alacsony a gyermekek számaránya).

Felnőttek esetében, a nemek arányát illetően, a rossz megtartottság következtében csak igen kevés információval rendelkezünk. Az eddig ismert adatok csupán sejtetik, hogy a kultúra összességét tekintve a férfiak és a nők aránya nagyjából kiegyenlített lehetett. Békásmegyeren a 114 meghatározható esetből 68 férfi, 46 nő volt.²⁸ A többi lelőhellyel kapcsolatban a hamvak rossz megtartottsága következtében igen kevés adat áll a rendelkezésünkre (Németbányán például felnőttek esetében 1 férfi, 1 nő, Ugod-Katonavágás lelőhelyen 1 férfi, 5 nő, Szombathely-Zanaton 6 férfi, 5 nő, Zalakomáron 3 nő, 1 férfi, Maglódon 2 nő volt meghatározható).

A hamvasztásos rítus mellett csontvázas temetkezések is ismertek az urnamezős körből. A Gór lelőhelyen feltárt, gödörbe dobott egyének (2 gyermek, 5 férfi) közül két gracilis mediterrán és három extrém robusztus, rövidfejű cromagnoid típusú lelet fordult elő. Utóbbi a keleti sztyeppék domináns taxonjával mutat azonosságot, mely korábban a Kárpát-medencében csupán a rézkorban megjelenő gödörsíros népesség körében fordult elő, később azonban már nem mutatható ki.²⁹ Az urnamezős és a gödörsíros népesség között természetesen igen nagy a kronológiai távolság, ugyanakkor párhuzamba állíthatók taxonómiai összetevőik egy része, illetve azok keleti eredete alapján. A rövidfejű cromagnoid típus előfordulása Góron, K. Zoffmann Zs. véleménye szerint, megerősíteni látszik azt a régészeti hipotézist, amely szerint egy (keletről érkező) invázió már az urnamezős fejlődés korai szakaszában szórványosan elérte a Kárpát-medence nyugati részét is. Továbbá, szerinte nem zárható ki, hogy az áldozati gödörbe temetett férfiak között részben idegenek, külső ellenségek és helyiek is lehettek.³⁰

Itt érdemel említést még az ausztriai Stillfried lelőhely, ahol az 1970-es évek óta folynak a feltárások, melynek során urnás temetkezések mellett egy áldozati gödörből korhasztásos rítusú csontmaradványok is előkerültek (1 férfi, 2 nő, 4 gyermek). A leletek részletes metrikus, morfológiai, radiológiai vizsgálata során, a rajtuk megfigyelhető öröklődő anatómiai variációk alapján rokoni kapcsolatot feltételezhető az objektumba temetett egyének között, tipológiai jellegzetességeik pedig szintén keletről eredeztetik az ide eltemetetteket.³¹ Az 1985-86-os ásatások

---

²⁸ B. Heußner, 2010, 299–307.

²⁹ A. Marcsik, The anthropological material of the Pit-Grave Kurgans in Hungary. In: I. Ecsedy (ed.), The People of the Pit Grave Kurgans in Eastern Hungary. Fontes Arch. Hung. Budapest, 1979, 87–98.

³⁰ Zs. K. Zoffmann: Anthropological sketch of the Prehistoric population of the Carpathian Basin. Acta Biologica Szegediensia 44 (2000), 75–79.; Zs. K. Zoffmann: Anthropological remains from the Urnfield Period site of Górkápolnadomb. – Skelettreste vom urnenfelderzeitlichen Siedlungsplatz in Górkápolnahalom. In: A. Lippert (Hrsg.), Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des internationalen interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 78 (2001), 269–270.

³¹ E. Breitinger: Skelette aus einer späturnenfelderzeitlichen Speichergrube in der Wallburg Stillfried an der March, Nö. Forschungen in Stillfried 4, Veröffentlichungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und

során újabb többes temetkezés került elő a lelőhelyről, további 16 egyén csontmaradványával.³²

Összefoglalva a fentieket, a kultúrára jellemző, döntően hamvasztott temetkezési rítus alapján jelen pillanatban az urnamezős népesség hordozói alig-alig ismertek. A néhány feldolgozott csontvázás temetkezés embertani anyagának összetevői részben a Kárpát-medencében korábban itt élt lakosságra (góri leletanyagban előforduló gracilis mediterrán típus), részben újonnan érkező népeiségekre utalnak (a góri és a stillfriedi temetkezések között előforduló robusztus cromagnoid típus). Az autochtonok és a bevándorlók aránya azonban jelen pillanatban a kevés számú csontvázás temetkezés miatt még nem állapítható meg.

Frühgeschichte, 13–14 (1980), 45–106.; J. Szilvássy, H. Kritscher, G. Hauser: Eine Urnenfelderzeitliche Mehrfachbestattung in Stillfried an der March, NÖ. In: F. Felgenhauser, J. Szilvássy, H. Kritscher, G. Hauser: Stillfried. Archäologie-Anthropologie. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte, Stillfried Sb, 3. 1988, 9–76.

³² K. Wiltschke-Schrotta: Stillfried – Grube V841 (1985/86), eine anthropologisch-detektivische Herausforderung. In: I. Hellerschmid: Die Urnenfelder-/Hallstattzeitliche Wallanlage von Stillfried an der March. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, 63, Wien, 2006, 414–416.